

IV **OD JOZUA PO ESTER**

---

1. Mojžíšův služebník – 2. Vstup do země zaslíbené – 3. Dobytí země – 4. Slunce se na Jozuův příkaz zastaví – 5. Válka s Armény – 6. Rozdělení obsazené země

1. Mojžíšův služebník

V jistých ohledech se mládí prvního židovského dobyvatele¹ podobalo mládí prvního židovského zákonodárce. Zatímco totiž Mojžíš zachráněn byl před smrtí utopením a vychování dostalo se mu na dvoře egyptském, Jozue jako kojenec pozřen byl velrybou a zázračně přežil, neboť obluda jej na vzdáleném mořském pobřeží vyvrhla, aniž mu jakkoli ublížila. Když nalezen byl kolemjdoucími, kteří se nad ním slitovali, vyrůstal Jozue v nevědomosti o svém původu. Později byl na základě vládního nařízení jmenován do úřadu popravicího a shodou okolností se stalo, že dostal za úkol popraviti vlastního otce. Navíc, dle zemských zákonů měla manželka sťatého připadnout katovi. Tehdy hrozilo, že k otcovraždě přidá nic netušící Jozue další smrtelný hřích. Leč před vykonáním onoho ohavného zločinu zachránilo jej zázračné znamení.

¹ *Ester raba* (úvod); *Abba Gorion 2*.

Když přistoupil k matce své, z jejích prsů vytrysklo mléko. I pojal Jozue podezření a začal se vyptávat a pátrat po původu svém, až se dozvěděl pravdu.² A přestože zůstal nevzdělaný a nazýván býval bláznem, stal se posléze pobočníkem Mojžíšovým a Bůh jej za věrné služby odměnil a učinil jej nástupcem učitele Izraele.³ Za nástupce byl Jozue označen Mojžíšem poté, co na pokyn učitele svého vytáhl do války proti Amálekovcům.⁴ V tomto tažení byla Boží péče o Jozua zcela zřejmá. Jozue odsoudil část Amálekovců k trestu smrti na základě losování a nebeský meč mezi nimi vykonal dílo zkázy.⁵ Přesto se Mojžíš lišil od Jozua jako slunce od luny.⁶ Jakkoli Hospodin Jozuovi pomocnou ruku Svou neodmítal, rozhodně s ním nenavázal tak blízký vztah, jaký Jej pojal s Mojžíšem. To se projevilo

již bezprostředně po Mojžíšově skonu. Ve chvíli, kdy se vůdce Izraelců chystal odejít z tohoto světa, povolal si nástupce a učedníka svého a vybídl jej, aby se ještě přiučil všemu, v čem dosud neměl úplnou jistotu. Jozue si nicméně byl vědom svého odhodlání a oddanosti, a tak odpověděl, že nemá již žádné otázky, neboť Mojžíšovo učení si pečlivě prostudoval. Vzápětí však zapomněl tři stovky halachických pravidel a ztratil jistotu u sedmi set dalších. Vzhledem k tomu, že neuměl rozhodnout pře v právních záležitostech, lidé mu vyhrožovali smrtí. Marné bylo obracet se k Bohu, neboť jakmile zjevena byla Tóra lidem, spadala do jurisdikce lidské, nikoli nebeské.⁷ Proto ihned po Mojžíšově smrti přikázal Bůh Jozuovi vytáhnout do války, aby lidé zapomněli na nevraživost, kterou chovali ke svému novému vůdci.⁸ Bylo by však falešné domnívat se, že velký dobyvatel byl pouhým hrdinným vojevůdcem. Když se mu zjevil Hospodin, aby mu podal instrukce ohledně nadcházející války, nalezl Jozua s knihou Deuteronomium v ruce. Proto se k němu Bůh obrátil, řka: „Bud' rozhodný a udatný; kniha zákona tohoto ať nevzdálí se od úst tvých!“⁹

² *Rav Pe'alim* 12a (aut. Josef Chajim 1835-1909) uvádí jako zdroj midraš citovaný kabalistou rabim Natanem (rabi Nathan Nata Spira, 1585-1633, autor spisu *מגלה עמוקות*), ale podle mých znalostí vydané spisy tohoto kabalisty tuto formu oidipovské legendy neobsahují a neobsahují ji ani žádné jiné židovské prameny. Editor *Rav Pe'alim* uvažoval, že pramenem by mohl být *מעשיות* rabiho Nisima Gaona, ale ani tam se toto vyprávění nevyskytuje. Jméno Jozuova otce, Nún, což znamená „ryba“, stěží může tuto legendu vysvětlovat, i když se jako vysvětlení uvádí. Co se týká Jozuových rodičů, ve výše citovaném prameni jsou uvedeny následující podrobnosti: „Rodiče byli nesmírně zbožní, leč dlouho nebylo jim požehnáno dětmi. Núnova žena otěhotněla až po mnoha modlitbách a úpěnlivých prosbách. Místo aby se však Nún těšil na blížící se radostnou událost a na naplnění svých velkých tužeb, dny i noci proplakal a probědoval. Když manželka naléhala, aby jí objasnil příčinu svého podivného chování, prozradil jí Nún, že obdržel z nebe zjevení, podle něhož mu jeho vlastní dítě usekne hlavu. Aby tomu Jozuova matka zabránila, svěřila novorozence ihned po narození vlnám. Kojenec byl pohlcen velrybou a později vykonal to, co nebesa jeho otci předpovídala. Když zvědové nazvali Jozua urážlivým jménem „pošetilče“ (viz také zde pozn. 526 k III, 4: 17), použili výraz „stínači hlav“, čímž naráželi na jeho oficiální povolání popravčího, jenž setnul hlavu vlastnímu otci. Velmi zvláštní je tvrzení, podle něhož Jozuův otec měl žít v Jeruzalémě, neboť král, který jej dal popravčit (mělo by být *קסטניר* „quaestionarius“, tj. „kat“, nikoli *סנדטור*), byl uveden jako král

egyptský. Ohledně představy, podle níž v předmojžíšovských časech bývala Palestina egyptskou državou, viz zde pozn. 10 k III, 1: 2; viz též pozn. 33.

³ *Jelamdenu* in: *Jalkut* II, 959 k *Příslaví* 21 (ke konci); *Midraš tanaim* 227; *Otijot de-rabi Akiva* II, 16; 2 *ARN* 11, 28 a 18, 39; *Likutim*, IV, 76b a V, 106a; viz též zde III, 6: 16. Kabalisté popisují kouzla, jež Mojžíš použil k posílení Jozuova intelektu; viz např. *Raziel* (רזיאל) 31a.

⁴ *Mechilta*, *Amalek* 1, 55a. Meir Friedmann v této souvislosti upozorňuje na názor několika tanajců, podle něhož se tažení proti Amálekovi konalo ke konci pouti lidu Izraele pouští, konkrétně v době, kdy bylo rozhodnuto, že Mojžíš do Svaté země nevstoupí.

⁵ *Zohar* II, 66a; viz také *PK* 3, 22a; Luriova pozn. 28 k *PRE* 44; viz též zde pozn. 144 k III, 1: 13.

⁶ *Sifrej N.* 140; *Bava batra* 75a; *Zohar* 114b; zde text III, 6: 16 a III, 7: 1. V důsledku metafory Jozue – měsíc povstalo lidové přesvědčení mezi východoevropskými Židy, že Jozue je „muž na měsíci“; viz také Perez: *Schriften* III, 75 (angl. překlad 155); Mandllin: *Urquell* IV, 122; Dähnhardt, Oskar: *Natursagen: Eine Sammlung naturdeutender Sagen, Märchen, Fabeln und Legenden* I. 319. Co se týká legendy o rostlině rodu *Áron* (lat. *Arum* = Áronova hůl), o níž diskutuje Dähnhardt, viz zde text III, 4: 16, Mojžíš dal svou hůl zvědům, aby je chránila před útoky Kenaánců (v legendách se zcela běžně zaměňuje nebo přímo ztotožňuje hůl Mojžíšova a hůl Áronova; viz rejstříkové heslo „Áron, jeho hůl“). Ohledně „muže na měsíci“ viz zde pozn. 35 k I, 6: 2 a příslušné rejstříkové heslo.

⁷ *Temura* 16a; viz též zde III, 7: 4; IV, 2: 3. Jozue představuje ideální typ „mudrcova učedníka“, a proto se v Talmudu ujala fráze: „I kdyby mi Jozue, syn Núnův, řekl, že...“ viz také *Chulin* 124a; *Jevamot* 45a; *Berachot* 24b (viz také Rabinoviczův výklad v pozn. 50); *Tlmd jerušalmi*, *Jevamot* 4,6a, kde by patrně mělo být שקול כמשה, nikoli קשור למשה; *Eldad* (Epsteinovo vydání) 88; viz také *Tlmd jerušalmi*, *Pe'a* 1, 15a, kde se říká: „Jozuovi se prostřednictvím důmyslné argumentace podařilo zavést zákony, jež byly zjeveny Mojžíšovi na Sínaji.“

⁸ *Temura* 16a. Zjevení Tóry Mojžíšovi bylo konečné. Proroci, kteří přišli po Mojžíšovi, ho nemohli ani zrušit, ani pozměnit; viz též Cvi Hirš Chajes: *Torat neviim*; dále viz zde pozn. 97 k IV, 2: 6; pozn. 42 k IV, 3: 4 a pozn. 13 k IV, 7: 1.

⁹ *BR* 6, 9. Co se týká označení knihy *Deuteronomium* jako „Kniha Zákona“ ספר התורה, viz Ginzberg in: *R.E.J.*, LXVII, 135 (= *Compte Rendu* 21). Ohledně Jozua jako dokonalého typu učence viz zde pozn. 7. Podle spisu *Pseudo-Filón* (20; 20D) po Mojžíšově smrti přikázal Bůh Jozuovi: „Vezmi roucho moudrosti jeho (roucho, jež nosil Mojžíš?), obleč ho a opásej bedra svá opaskem

vědomostí jeho; pak budeš proměněn a staneš se jiným člověkem!“ A stalo se, že jakmile roucho oblékl a přepásal se opaskem, mysl jeho byla osvětlena a duch jeho byl probuzen. O jednom proslulém učiteli Mišny se říká, že svoji učenost připisoval faktu, že používal hůl, jež původně patřila velkému mistrovi, rabi-mu Meirovi; viz *Tlmd jerušalmi*, *Nedarim* 9, 41b a *1. Královská* 19, 19-20.

2. Vstup do země zaslíbené

V rámci přípravy tažení bylo nutné nejprve vybrat zvědy. Aby Jozue nezapomněl chybu, která se nevyplatila Mojžíšovi, vyslal na výzvědy Káleba a Pinchase, neboť na ně se mohl za všech okolností spolehnout.¹⁰ Káleba a Pinchas byli na své misi provázeni dvěma démony, manželé démonek Lilit a Machly. Tito démoni totiž nabídli služby Jozuovi ve chvíli, kdy se Mojžíšův nástupce jal plánovat vojenský postup; navrhli mu, že by je mohl vyslat na průzkum terénu. Jozue nabídku odmítl, leč démoni jeho slov nedbali. Posedli Káleba a Pinchase a proměnili vzhled těchto dvou mužů tak děsivým způsobem, že na obyvatele Jericha padla hrůza, jakmile na Izraelce jen pohlédli.¹¹ V Jerichu se zvědové seznámili se ženou jménem Rachab. Byť jako nevěstka oddávala se čtyřicet let životu nemravnému, po příchodu Izraelců vzdala chválu Hospodinu, Bohu pravému, konvertovala k židovské víře a jako manželka Jozuova vedla již život zbožný a stala se pramáti osmi proroků a prorokyně Chuldy.¹²

¹⁰ *Tnchm B.* IV, 62; *Tnchm*, Šela 1: *BaR* 16, 1. Podle jiného pojetí byli jako zvědové vysláni Peres a Zerach, synové Judovi; viz II, 1: 7-8. *Pseudo-Filón* 20, 21 se naopak domnívá, že zvědové byli Kenaz a Seenamias (původní hebrejské jméno bylo buď Šema שמע nebo Méša משה; viz *1. Paralipomenon* 2, 42 a 43), tedy dva synové Kálebovi, jež Jozue nabádal, aby „činili jako otec jejich“ a neřídili se příkladem ostatních zvědů, kteří očerňovali Svatou zemi.

¹¹ Avraham ben Mordekaj Galante: *Kinat setarim* 31c a 44d. V důsledku nejednoznačnosti podstatného jména *chereš* חרש (*segol atum*, překládáno jako „tajně“, „v přestrojení“) ve verši *Jozue* 2, 1 se v midrašické literatuře setkáváme s různými názory ohledně otázky, jak dalece se zvědům podařilo nezbudit v obyvatelích Jericha podezření. Podle některých autorů zvědové předstírali, že jsou hluší a němí (obě slabiky se ve slově חרש vokalizují s *kamec* a čtou se jako při vokalizaci s *patach*), zatímco podle jiných se zvědové přestrojili za kupce s hrnčířským zbožím (חרש se čte jako חרס); podle dalších se vydávali za tesaře (obě slabiky v חרש se vokalizují s *kamec*); viz také *Sifrej Z.*

74; *Rút raba* 1, 1; *Tnchm B.* IV, 62; *Tnchm*, *Šela* 1; *BaR* 16, 1; *Jelamdenu* in: *lexikon Aruch* – םרר; *Likutim* IV, 27a.

¹² *Sifrej N.* 78; *Sifrej Z.* 75; *BaR* 8 (závěr); *Megila* 14b; *EZ* 22, 37 (zde se praví, že mezi Rachabinými potomky bylo celkem sedm králů a osm proroků); *PR* 40, 167b; *Midraš Agada* k *Numeri* 167 (dole); viz též zde III, 7: 2; IV, 9: 7. Osmi proroky a kněžími jsou: Jeremjáš a jeho otec Chilkijáš, Serajáš a jeho děd Machsejáš (*Jeremjáš* 51, 59), Báruk a jeho otec Nerijáš, ale také Chanameel a Šalúm, Jeremjášův bratranec, či podle některých (viz též Raši a David Kimchi k *Jeremjáš* 32, 12) jeho strýc. Podle některých autorit patřili mezi Rachabiny potomky také Ezechiel a jeho otec Buzí (jenž byl rovněž prorokem). Ohledně nemravného života, který Rachab vedla do času své konverze, viz kromě výše uvedených pramenů také *Mechilta*, *Jitro* 57a; *Mechilta rŠbJ*, 85; *Zevachim* 116b. V posledně citované pasáži se říká, že žila nemravným způsobem života od deseti do padesáti let. V legendě je Rachab vykreslena v černých barvách, aby byl patrný blahodárný účinek pokání; oprávněnost tohoto tvrzení je ovšem založena na autoritě biblického verše *Jozue* 2, 1. Josephus Flavius (*Židovské starožitnosti* V, 12) a targum k tomuto verši vykládají ורנה jako „majitel hostince“ (od ור „hostil“), zatímco rabi David Kimchi a Büchler (Büchler, Adolf: *Die Priester und der Cultus im letzten Jahrzehnt des jerusalemischen Temples* 63-64) upozorňují, že ורנה a פונדקיהא znamená totéž; viz též zde pozn. 106 k IV, 2: 7.

I měla Rachaba příležitost spatřit Boží divy přímo ve svém vlastním domě. Když dostavili se královští pochopové, aby prohledali dům, chtěla Rachaba izraelské zvědy ukrýt, leč Pinchas ji uklidnil slovy: „Jsem kněz. Kněží jsou jako andělé: viditelní, když chtějí být viděni, neviditelní, když nechtějí být viděni.“¹³

¹³ *Tnchm B.* IV, 62; *Tnchm*, *Šelach* 1; *BaR* 16, 1; *VR* 1, 1. Co se týká zázraku neviditelnosti, viz též zde II, 4: 6 (závěr); IV, 2: 2 a IV, 12: 8. Ve středověkých legendách se motiv neviditelnosti a znalosti kouzel a zaklínadel, jejichž prostřednictvím se člověk stane neviditelným, často opakuje; viz *Raziel*, ke konci ורנה. S touto představou jsou obeznámeny i legendy křesťanské; viz také *Skutky Matoušovy*, přibližně uprostřed; viz také rejstříkové heslo „neviditelnost“.

Po návratu zvědů se Jozue rozhodl překročit Jordán. Překročení řeky znamenalo příležitost pro uskutečnění zázraků, neboť bylo nezbytné představit Jozua očím lidu jako muže obdařeného autoritou. Sotva kněží v tomto posvátném okamžiku od lévijců převzali roli nosičů schrány

Hospodinovy smlouvy a vkročili do Jordánu, vznesly se říční vody do výše tří set mil. Svědkem tohoto zázraku se stali všichni lidé na zemi.¹⁴ Na dně říčního koryta pak Jozue shromáždil Izraelce kolem schrány, přičemž prostřednictvím Božího zázraku se do úzkého prostoru mezi nosné tyče vešla celá pospolitost. I oznámil Jozue Izraelcům podmínky, za nichž jim Bůh dá Palestinu, a dodal, že pokud podmínky akceptovány nebudou, spadnou jim vody Jordánu v příštím okamžiku na hlavu. Poté se vydali na pochod korytem. Když blížili se k protějšímu břehu, dala se svatá schrána smlouvy, jež celou tu dobu stála uprostřed koryta, sama od sebe do pohybu, táhla svitu kněží za sebou a všechn ostatní lid předešla.

¹⁴ *Tosefta*, Sota 8, 1-4; *Tlmd bavli* 33b-34a; *T. jerušalmi* 7, 21d-22a; viz také zde III, 6: 16. Uvádí se, že rozdělení vod Jordánu bylo odměnou za dobré skutky Abrahamovy (*Jelamdenu* in: *Jalkut* II, 15); podle jiných autorit za dobré skutky Jákobovy (*BR* 76, 5; *ŠirhšR* 4, 4; viz také zde IV, 9: 5). Podle dalších za zásluhy Josefovy (viz též zde II, 1: 1).

Onen den byl událostmi přímo nabitý. Aniž by se je kdokoli odvážil napadnout, urazili Izraelci pěšky sedmdesát mil, došli k hoře Gerizímu a hoře Ěbalu, kde posléze uskutečnili obřad, který jim byl přikázán Mojžíšem v knize Deuteronomium: šest kmenů vyšplhalo na horu Gerizím, šest kmenů na horu Ěbal. Kolem schrány Hospodinovy smlouvy v údolí sevřeném mezi oběma vrcholky shromáždili se kněží a lévijci. S tvářemi obrácenými ke Gerizímu lévijci pravili: „Blaze muži, jenž neučinil sobě modlu, neboť před Hospodinem je to ohavnost,“ a všichni lidé na to odpověděli: „Amen.“ Po odříkání dvanácti požehnání podobného obsahu se lévijci otočili k hoře Ěbalu a odrecitovali dvanáct kleteb, jež tvořily protějšek oněch požehnání, a lidé na ně opět odpověděli slovem „Amen.“ Poté vztyčen byl oltář na hoře Ěbalu, vybudovaný z kamenů, jež Izraelci vynesli z koryta během průchodu Jordánem. Každý z těchto kamenů vážil sedmdesát se'jí. I byl pak oltář omítnut vápnem a vepsána byla do něj Tóra v sedmdesáti jazycích, aby poskytnuta zde byla pohanským národům příležitost učit se zákonu. V závěru se výslovně psalo, že pohané žijící mimo Palestinu budou Židy přijati laskavě, pakliže upustí od uctívání model.

K tomu všemu došlo během jediného dne, tedy téhož dne, kdy překročen byl Jordán a kdy se konalo shromáždění na Gerizímu a Ěbalu – téhož dne, kdy lidé dorazili do Gilgálu, kde zanechali kameny, z nichž vybudovali oltář.¹⁵ V Gilgálu uskutečnil Jozue obřad obřízky na těch, kteří se narodili v poušti a zůstali neobřezaní kvůli nepříznivému klimatu či z jiných důvodů.¹⁶ A právě na tomto místě došla mana, která přestala padat již

v čase Mojžíšovy smrti, ale jejíž zásoby ještě nějaký čas vydržely.¹⁷ Jakmile se ukázalo, že starat se je třeba o každodenní živobytí, začali lidé opomíjet studium Tóry. Proto anděl pokynul Jozuovi, aby si sundal opánky a truchlil nad ztrátou studia Tóry.¹⁸ Chodit bos je totiž znamením zármutku. Anděl Jozuovi konkrétně vytkl, že připustil, aby se v rámci příprav na válku zanedbávalo studium Tóry a konání rituálu bohoslužeb. Zanedbání bohoslužeb lze považovat za hřích omluvitelný, leč zanedbání studia Tóry zasluhuje odpovídající trest.¹⁹ Zároveň anděl Jozua ubezpečil, že mu bude pomáhat, jen jej zapřísahal, aby se od něho neodtahoval, jak to činil Mojžíš, který dobré služby anděla odmítal.²⁰ Andělem, jenž promlouval k Jozuovi, nebyl nikdo jiný než archanděl Michael.²¹

¹⁵ *Mišna, Sota* 7, 5; *Tosefta, Sota* 8, 5-11; *Tlmd bavli, Sota* 34a, 35b-37b; *T. jerušaľmi, Sota* 7, 22a; *Seder ʔolam* 9; *Sifrej D.* 55-57; *Midraš tanaim* 56, 57-58; *Mechilta k Deuteronomium* 189-190 (řádek 5 by mělo být וּבְסִטְרֵי, ne וּבְסִטְרֵי, viz i *Mechilta, Ba-chodeš* 2, 62b, nahoře, ale také výše citovanou pasáž *Seder ʔolam*; כַּה כִּסְדָּר, v náležitém pořadí“); *Trgm jerušaľmi k Deuteronomium* 27, 9 a 25. Podle Josepha (Josephus Flavius: *Židovské starožitnosti* V, 1, 19) se obřady na horách Gerizímu a Ébalu konaly po dobytí Svaté země, ne po vstupu do ní. Rabi Jišmael (*Midraš tanaim* 58) byl téhož názoru. Ohledně zázraku, jehož prostřednictvím se do úzkého prostoru vtěsnali všichni lidé, viz *BR* 5, 7 a paralelní pasáže citované Theodorem, ale i zde text II, 1: 17. Ohledně samovolného pohybu schrány smlouvy viz *ŠR* 36, 4; *BaR* 4, 20 (27b); zde text III, 6: 15. Co se týká konkrétní části Tóry, jež byla zapsána na kameny, viz výše zmiňovanou pasáž *Mechilta k Deuteronomium*; Ginzberg in: *R.E.J.* LXVII, 35 (= *Compte Rendu* 21); zde text III, 5: 19 a pozn. 9. Co se týká podmínek, za nichž se Izrael zřekne útoku na pohany, viz zde text IV, 1: 3.

¹⁶ *Jevamot* 71b-72a; *Midraš Širhš* 15a-15b; *ŠirhšR* 4, 6; viz také *Midraš Agada* ke *Genesis* 17, 8, kde se praví: „Izrael by nikdy nevstoupil do Svaté země, kdyby Jozue neobřezal ty, kteří se narodili v poušti, neboť tato země přislíbena byla patriarchům s podmínkou, že potomci jejich dodržovat budou obřad obřízky,“ viz také *BR* 46, 9; zde text III, 4: 20; pozn. 196 k II, 4: 28. Josephus Flavius (*Židovské starožitnosti* V, 1, 11) uvádí, že Gilgál znamená „volnost“, což je agadické vysvětlení výrazu „odvalení“ ve verši *Jozue* 5, 9, jímž Josephus patrně předpokládá výše naznačené pojetí, podle něhož až uskutečněním obřadu obřízky získali Izraelci na tomto místě s konečnou platností svobodu.

¹⁷ *Tosefta, Sota* 11, 2 (mana, jež Izraelcům napršela posledního dne, jim vystačila na devětatřicet dní); *Seder ʔolam* 10; *Mechilta, Va-jasa* 5, 51b (kde je odlišný názor na to, jak dlouho ještě Izraelci jedli manu po Mojžíšově smrti;

podle citované autority jim poslední mana vystačila na „čtrnáct let, během nichž Svatou zemi dobývali a rozdělovali si ji“); *Kidušin* 38a. Alegorický výklad verše *Jozue* 1, 11 podává *ER* 18, 101, kde se praví, že když Jozue přikazoval lidu připravit si zásoby potravy, nemyslel tím potravu k jídlu (dokud mana přšela, nebylo to ani nutné), ale nabádal lid, aby si připravil potravu duchovní – aby se kál ze svých hříchů, neboť jedině tak mohl být shledán hodným vstoupit do Svaté země. Zde se předpokládá, že mana přšela i po Mojžíšově skonu a přestala přšet teprve poté, co lid překročil Jordán; viz také zde *III*, 1: 9, kde je uvedena podobná legenda, v níž je zmiňován chléb, který si Izraelci vzali s sebou z Egypta. Agada, podle níž mana byla dána lidu Izraele odměnou za dobré skutky Mojžíšovy, je zcela běžná, viz také *Pseudo-Filón* 21A (závěr); náš text *III*, 1: 10 a *III*, 4: 8.

¹⁸ *ER* 18, 101-102.

¹⁹ *Ejruvin* 63b a paralelní pasáže na okraji; *Agadat Ester* 80. V těchto pramelech se Jozuovi vytýká i to, že držel bojovníky v táboře (odděleně od jejich manželék), i když k tomu nebyl důvod; viz také zde pozn. 526 k *III*, 4: 17; *Tlmd jerušalmi*, *Ketubot* 5, 30a-30b. Jozue je obviňován i za to, že se oženil s Rachabou (viz také *IV*, 1: 2), a za to, že když vstupoval do Svaté země, nemodlil se k Bohu, aby „zbavil Izrael náklonnosti ke zlému“; viz *Pa'aneach*, *Ha'azinu* (závěr); viz také rejstříkové heslo „Jozue“.

²⁰ *BR* 97, 3; *Tnchm B.* II, 87; *Tnchm*, *Mišpatim* 18; *Agadat Be-rešit* 32, 64-65. Ohledně představy, podle níž Mojžíš odmítal pomoc anděla a trval na bezprostředním řízení Izraele Bohem, viz také *Midraš tanaim* 222; *ŠR* 32, 3-8; *Tehilim* 90, 390; *Filón: Quaestiones et solutiones in Exodum* II, 13; zde text *III*, 2: 18 a *III*, 5: 18 (závěr).

²¹ *Agadat Be-rešit* 32.64; *Zerubbabel* (Jellinekovo vydání 55; Wertheimerovo vydání 10); rabi Chananel je citován v Bachjově komentáři k verši *Exodus* 23, 20; *Lekach tov* a *Midraš Agada* ke zmiňované pasáži *Exodus*; *BR* 97, 3, kde je text třeba opravit ve shodě s *ŠR* 2, 5. Rovněž *Afrahah* se domnívá, že anděl, jenž se zjevil Jozuovi, byl Michael (*Afrahah* 57). V *midraši Tnchm B. I.* 17 je za „anděla tváře“ označen Michael, zatímco v *Sanhedrin* 38b je „anděl tváře“ ztotožněn s andělem, jehož služby Mojžíš odmítl, (viz *Tnchm*, *Mišpatim* 18) – zde je tedy „andělem tváře“ Metatron. Ve výše citované pasáži *Zerubbabel* je Michael ztotožněn s Metatronem v důsledku pokusu o harmonizaci; viz zde rejstříkové heslo „anděl Tváře“, „Michael“ a „Metatron“.